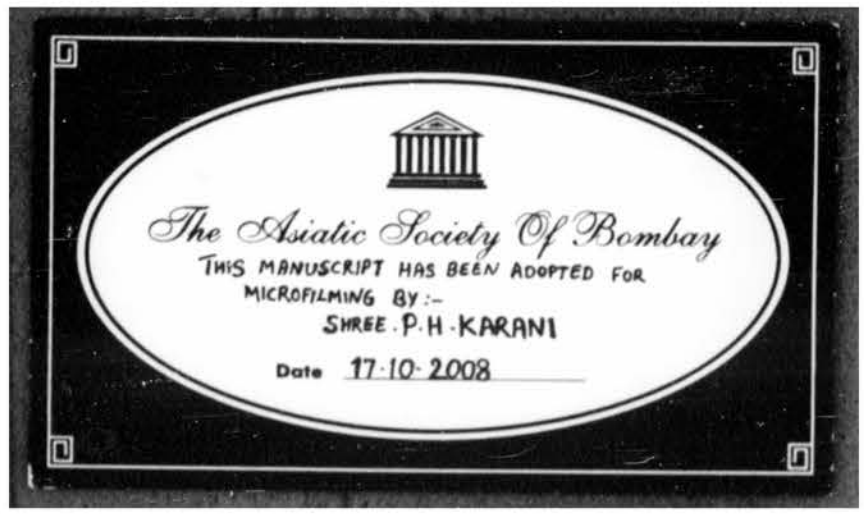
The Asiatic Society Of Bombay
THIS MANUSCRIPT HAS BEEN ADOPTED FOR
MICROFILMING BY :-
SHREE . P. H . KARANI
Date 17-10-2008

573
1935

रसमुक्तावलिप्रारंभः ग्रंथसंख्या २००

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

श्रीगणेशायनमः ॥ गिरिजातनुजंप्रणम्यपरंगिरिजेशंकिलवेधसंचभक्त्या॥ कमलेशमहंकरोमिरम्यांरसमुक्ता
वलिकांपरोपकर्त्ये १ अथधातुप्रमाणंलिख्यते॥ कनकनारकताम्रकताम्रकतीक्ष्णकत्रपुभुजंगमसारकमेव
च इतिवदंत्यपिधातुगणंबुधासकलशास्त्रमतेप्यतिविस्तरात् २ अथसुवर्णसंख्यालिख्यते प्राकृतंसहस्रजव
न्हिसंभवसाकरोड्डवरसंद्वेधजं हेमपंचविधमाहुराद्रात् बालबोधनविधानकारणात् लोकसृष्टिसमयेर
जोगुणात्सभवंवदतिप्राकृतंहिल येनसंवृतइतिप्रजापतिर्जातरूपसहस्रवद्दुधः दुःसहंदहिवह्निरत्यजन्तंज
एवशिवसंभवंचत वन्हिजंविमलहाटकत्रयंषोडशांशयुतकांतिसंयुतं पचेतपुननुचाकरोड्डयंतच्चतुर्दशगुणा
लितंवदेत् पारदादिरसमंगसंलवंवेधजंचभिषजांवरस्ततः अथसुवर्णपरिक्षालिख्यते यद्धेमतप्तशुचिवन्हि
योगात् शीतंसुरक्तंयदिकोचरस्थं॥ प्राह्यंचसुफल्लमथोभजेद्धन्याज्यंसुवर्णंभिषजांवरस्तत् अथसुवर्णशोध
नं तैलंतक्रंकांजिकंधेनुमूत्रंकोलत्थानांसकषायंकंदुग्धे हेम्नः शुद्धिर्जायतेकांचनारेतसंतप्तंसद्दालयेत्सप्तवारान्
अथसुवर्णमारणं कनकंद्विभागरसराजविमिश्रंसहकांजिकेनपरिमर्दयेद्दृढं परिविधायशुभगोलकंदृढपरि
संपिक्षेच्चुल्लितगंधकोमले सुशरावसंपुटकमध्यागतः शुभगोलकोगजपुटैःपुटितः परिदीयतेबहुलवन्हि
रथोपरिदीप्तिगोत्पलशिलाभिसंयुतः गजपुटैःप्रतिदिनंत्रिशवलोपलाननुपटैस्त्यतेरसगंधको शुभपुटैश्च
चतुर्दशभिः सुवर्णकनकभस्ममनोरमाभवेत् १९ अथान्यःप्रकारोलिख्यते तपनीयरसंभुजगमस्यरसको
वैविमलंपिषोड्शांशः सहचाम्लजलेनचूर्णमेतत्परिष्टाशुभगोलकादिधेयः सुशरावपुटेपिगोलतुल्यः
शुभगंधः परिगोलमोचनीयः अधरात्तरमाशुसपुटास्यपरिरुध्यात्परिपाचयेत्सुदक्षो दृढचिशवनोपलाः
सुशुष्काः परिदेयासततंपुटेपुटैश्च अपिसप्तपुटैः समुद्भवेत्पतिसजायतएवहेमसस्य अथपुचरत्नप्रका
रः पारदंविमलागंधकान्वितंकांजिकेनसहमर्दयेद्दृढं कज्जलितनुत्तराविधायवेहेमपत्रसकलानिलेपये

त कांचनारक्विपत्रगुडूचीभोम्यमूषयुगलेप्रकल्पयेत गोलकंतदनुमृपमध्यमंमत्तुसंपुटवरेविमोचयेत् १६ संपुटेपरि
निरुध्यनिर्जलेदेयंववदुकारियावितः एवमेवमनिशंत्रिभिः पुटैर्भस्मतामुपैतिहाटके२० कांचनारविधिनात्वलो
गलिहंविकांचनवरज्वलामुरवी कांचनारसहितामनःशिलाहंतिसंपुटवरेत्रिभिः पुटैः १८ अन्यच्च शुद्धंहेमरूप्यप
त्रीरुतंतदारंवारंसतगंधानुलिप्तं तीव्रन्हौकांचनारेहुलिन्याज्वालामुरमासंपुटैर्भस्मकुर्यात् १९ अथहेमभस्मगुणाः
मृतं टंकंदिव्यकांतिंतनोतिक्षतश्वासकासक्षयंपित्तवातौ भ्रमेहग्रहण्यातिसारंचकुष्ठंज्वरंहंतिचाषंटकंष्यंदंच २० त
थायंशांतरेगुणः वर्ष्यंतिक्तंकषायंमधुरमतिवयः स्थापनंकांतिदंचवृष्यंदृष्यंबलंरुचिकरमस्निग्धंसरंविशुध्यप्रपटं
त्वं॥ आयुर्देवैवर्तालोनोहरणमस्थिरतानाशनंदृविषाणांरोगेणोन्माजीदनोज्वरचलहरणंसर्वरोगादिनाशं २१ अ
थपक्वगुणः स्वर्णंविधत्तेहरतेचरोगान्करोतिसौख्यं प्रबलेंद्रियत्वं शुक्रस्यवृद्धिंबलतेचपुष्टिंक्रियासुयुक्तिंच
युतंचहेम २२ अथअपक्वदोषाः बलंचवीर्यंहरतेनराणांरोगान्नजंपाचयतीहकाय अमेध्यकारंचमदंवहेम
अवक्वदोषंमरणंकरोति २३ इतिहेमभस्म अथबालमृगांकविधिः कनकपत्रसमंशुचिपारदंविमलरत्नवत्तलं
पिष्ट्वानैः शनैः दृढतरंसततंदिनत्रयंसकलधीश्चसुधीः परिमर्दयेत २४ पारदाद्गुणमौक्तिकरजोमौक्ति
काद्गुणगंधकोमलः पारदार्धंसुचिटंकणस्तांस्तोप्यवसर्वविधिनाप्रकल्पयेत २५ कांचनारसकेनचूर्णांक
मर्दयेत्पपरिविधायगोलकंसंक्षिपेत्तदनुगर्भगुप्तंकृत्वन्हिरप्यथदिनंसमुज्वलः २६ इतिचन्द्रिशुभगांकः सभ
वेत् राज्ययोग्योमधुविद्रुतकर्णाभवोमरोचाज्यकेन परियुतसमगांकः सेवितोगो गजान्यहिमकरसमकां
तिंवेतनोसंततनोति २७ ग्रंथांतरेअन्यच्च रसभस्मपलंसुशुद्धंमंकणस्यकंवेशुचिहाटकस्यभस्म शुचिगंधप
लमर्धंशुद्धशुद्धः पलकांघ्रिः शुचिमाल्लतोभवच्च २८ सकलस्यचिचूर्णंकृविधेयंपलयुविमलाविद्रुमस्य
सहचामलकीफलोड्भवायवजेधान्यरसैर्विमर्दयेत २९ परिमर्द्यदिनानिसप्तसत्वंशुभगोलंपरिसंविधायतस्य

दृढमूषयुगंविधायपश्चाच्चुल्लीमध्येपरिमोचनीयएव ३० अथमूषयुगंनिरुध्यपश्चात्परिमुंचेच्छुभवालुकायन्त्रे॥
अथियंत्रवरंविमुच्यचूल्यांदिनमेकंज्वलनन्नानिर्वेदयेत् ३१ सकलैःकथितैःप्रकारवर्योरवनीशस्यभवेत्सुसंज्ञ
ज्ञएवनचुवालमृगांकङ्कःसुरम्यःक्षयहारीसुरदायकोदग्रदारिः ३२ हेमपात्रेरोगयुक्तवाविशालेमंदमंदमोन्वनी
योमृगांकः चूर्णिकृत्वारवल्लमध्येसुरम्यंकरेरोगेसेवनीयंहिराज्ञा ३३ अन्यच्च सौभाग्यसिंदूरमौक्तिकह
मगंधकल्कांशाभूनुयनभूयुगतुल्यभागः धान्याम्लपीडितवपुःपरिशोषितस्यभांडेतत्परिभूतपुटितोदि
नांतः ३४ क्षयंविषमंहरुजम्नमाढ्यगुल्मज्वरंसंग्रहणांचकुष्ठं श्वासंचकासंचगुदामयंवैनिहंतिवैवालमृगां
कएव ३५ इतिवालमृगांकविधिः अथराजमृगांकविधिर्लिख्यते तत्रयोविभागोमृतपारदस्याष्यकोविभा
गोमृतहाटकस्य एकोविभागोमृततीक्ष्णकस्याष्यकोविभागोमृतकाभ्रकस्य ३६ अर्धांविभागोमृतशुल्व
कस्याष्यर्धांविभागोमृतवंगकस्य अर्धांविभागोमृतनागराजोष्यकोविभागःसुचिक्कणंसमं ३७ भागद्वयं
शोधितमौक्तिकानामिषसाधदेयःसुचिटंकणश्च चतुर्विभागोसुविगंधकस्यभागद्वयस्यात्कनकरीसुचूर्णे ३८
भागद्वयंरूप्यकभस्मनः स्यात्सर्वचूर्णंचविधेयमेव सुनागिकेरस्यभवेत्रयश्चतांबूलरसस्यसप्त ३९ अष्टा
रुषस्यरसस्यतद्वत्सुबीजपूरस्यसप्त विमर्धगोलंसुदृढंचकल्वांस्निपेत्ततः सुंदरकांचरूप्या ४० दत्वामृदाक
र्पटकानिसप्तस्निपेन्ततोव्यालुकयंत्रमध्ये सुवन्हिनासंपरिपाचयेद्दिनांतिचारेकिलमंदमंद ४१ एतैःप्रका
रैस्त्रभवेच्चशुद्धे कपोतकंठाभमृगांकराज उद्धृत्यपश्चात्किलचूर्णितंतद्वेस्निपेन्ततः सुदृढेभपात्रे ४२ गुजान्वितु
ल्यमितिंमतिस्वाज्ययुक्तोयवामधुकणाद्राक्षनपथ्य छागपयोदधिघृतलघुभोज्यमेवंचत्रभोयमुदितं
क्षयकृत्क्षयस्य ४३ अथगुणः मृगांकोमृगांकस्यकीर्तितनीतितनोवातपित्तकफमेहकुष्ठं क्षयदुर्विष
श्वासकासातिसारज्वरंहंत्यनंगस्यवर्धिकरोति ४४ षड्भिश्चमासैर्बलिनश्चतस्यपंचदंकपथ्यान्वएष्यि

517
1936

संवत्सरंवर्त्ततेयुवास्याद्वपुंदरेश्चरूपवभूष ४५ वत्सरत्रयमहोग्रमेवतेयेनचोक्तविधिनानरोधिपः तस्यमूत्रपु
रीषयोगतःशुल्वमेवभवतिकांचनंध्रुवं ४६ इतिराजमृगांकविधिः अथरोप्यसंरक्षालिरुच्यते त्रिविधेपरिकीर्तित
स्यमूप्यस्यनिजंवोगजंवेधजंतथैव अवलोक्यरसोद्धीश्चयंथांस्तकलैर्वैद्यवरैर्विचारदैश्च ४७ अथपरिक्षा उभे
वेगजंवेधजंनैवयात्यायतोनैवशुभत्वमेवंमदुलं अथरोप्यदोषः तापोरोधोत्रांतिवांत्योश्चरूप्यदोषात्यंतेनाधनकी
र्तयिष्ये चेलंतत्केसंक्षिपेत्कुभितायतंतवारान्नवर्गेचुसप्त ४९ अथमारणं एकोभागःस्तालकंमर्दयित्वायामंमर्धसे
तकुंभिरमेत त्रैधंभागारोप्यपत्राणिनेनपश्चान्द्वनलपयेद्दुराजः ५० धत्वापश्चात्सदृढंसंपुटंवन्हिदेयस्त्रिरा
वन्यापलेश्चवारवारंषोडशैः संपुटैर्वैरुप्यंपश्चाज्जायतेभस्मभावं ५१ तथाग्रथांतरे कनकमाक्षिकसूक्ष्मविचूर्ण
कंस्वविरस्कृष्णकृपयासमर्दयेत रजतपत्रवर्णविलेपयेत्कथिततालकवन्यरिपाचयेत ५२ तथाग्रथांतरे तार
पत्रसमस्तगंधकंकांजिकेनसहितंविलेपयेत गर्भगुप्तमुभयत्रकंस्निपेत्पाचयेच्छतिदिनंसुवन्हिना ५३ तथाग्रं
थांतरे स्निग्धवंगवल्लिनाचतालकंतारपत्रसुविशालपिंडेन इंद्रपुष्पदलंपिंडपाचिततारमारपुटयोगमाग्निं ५४
अथगुणाः तारंचतारयतिरोगसमुद्रपारंदेहस्यसौख्यकरंसवलितपलितंच हंतीहरोगविरोदोषमलंप्रसाद्य
वृष्यंपुनेवकुरुतेचिरायुः ५५ तथाग्रथांतरेगुणाः तारंरोगसमुद्रपारदमहोपत्र्यापहंवातजिदुल्लश्लेष्मविषा
तिमहद्गमनंहरत्कांतिसदायकं श्वासहृद्रोहृद्दलीपलितजिन्याद्वलिनोफापहंकासक्षीणक्षतक्षयघ्नंमन
दीघायुषंपुरुषं ५६ तथैवान्यग्रंथे स्निग्धमल्लमपिसारकंहिमंपाकरोतीतिमधुरंचरूप्यकं वातपित्तहरणंत्र
महज्जिदलसनगदघ्नंयापहारकं ५७ अथापक्वदोषः तारंचदहस्यकरोतितापंविदहेद्धतायछतिमुक्तनाशं अ
पाटवंवीर्यबलघ्नहानिंमहागदान्सोपयतीहकाये ५८ इतिरूप्यविधिः अथतारस्यविधिर्लिख्यते समसु
पारदगंधककांजिकेविमलश्चल्वंतंलेपयेत्परिमर्दयेत अथचरूप्यकपत्रवराणितेरतुलवधियुक्तःपरिलेपयेत

अथचगंधकगुंजाकर्षत्रकेशाद्दिनत्रानकैः परियाच्यतेत् तदनुचाल्यकपारदगंधकौप्रतिदिनंमततंपरिपाच्य
येत् ६० इतिचतुर्दशकैः पुटकैः शुद्धोगंजपुटेपुटितः सुशरावकैः तदनुतारपतिश्चभवेच्छुभोविमलकांतियु
तःसुखदायकः ६१ तथाग्र्योंतर एकोभागः पारदस्यापिभस्मदोभागोवैरूप्यकस्यापिभस्म एकीकृत्वाम
तभागः श्रद्धेयामंदमंदंखलकुंभीरसस्य ६२ क्षिप्तापश्चात्काचकूप्यांदृढायांवह्निदेयोवासरांतरमंद योगे
रेतैरासुतारश्वरोवैरभ्राकारोजायतेरागहरी ६३ अथगुणाः दद्रुकुष्ठसमीरणमेहकुष्ठयक्ष्मतकृमिपि
डकाजागणं ललितताम्रपतिःसततभ्रमत्यतिगराणिगदान्बहुलोनजयेत् ६४ इतितारश्वरविधिः अथता
म्रविधिः पूर्वताम्रसेरव्यालिख्यते म्लेच्छचनेपालभयोवदंतिमुख्यरसद्रविधेरसेषु यत्सालक्षयाछामनमा
च्यकांतिस्तत्ताम्रकंम्लेक्कमेवहेयं ६५ यत्क्षालनाद्रक्तमाच्यकांतिर्नेपालकं ग्रात्यमथोभिषग्भिः अतःपरं
ताम्रसमाश्रिताश्चदोषाश्चवक्ष्येबुधाविलोक्य ६६ वांतिभ्रांतिः सल्कमस्तापशूलकुष्ठंवैरच्यतादीर्घरुजा
अष्टदोषाः कीर्तितास्तान्त्रमध्यतोसर्वशोधनकांतयिष्ये ६७ तप्ततैलंधेनुमूत्रंवातिभ्रांतिंहन्यात्काजिकंकौ
ल्थांभः वज्रीदुग्धंधेनुकूष्मयात्तापंहन्यात्तिंत्रिणीनिंबुतोयं ६८ शूलंहन्यात्कन्यकागीषतोयंहन्यादुग्धंगोध
तंकदुतांच रेचंहन्यात्सारणमस्तुतोयंक्षोद्रंदाक्षावीर्यहंतारमाशु ६९ तत्तानितप्तानिन्दपत्रकाणितास्यस्यसु
स्नाणिविशोधयेद्वै सप्तवारान्श्वरथकरथकेतत्परमुद्धृतराणिनून ७० पत्राणितान्यवसुरवल्वमध्य
ष्यर्धनत्वनिबुतोयैः विमर्दयेद्वयपतिश्चगाढगुणाचित्रः स्वततरापियावत् ७१ सुशुल्थगंधद्विगुणासुम
र्दविमर्दयेधान्यरसेनसार्धं प्रलेयेत्तानित्वपत्रकानिक्षिपेत्ततोद्धान्येयुक्तसुभाड् ७२ निरुध्यतान्यवशरा
वकेणप्रपूरयेद्रुक्षकयाच्छल्या वन्हिविदेयोथशुद्धेः शुद्धेःवेयामश्चतुर्भिर्मियुतोहशुल्व ७३ पिष्वाथगं
धेनपुनश्चरवल्वसंभावयत्सुरणजद्रवेण एकादिनंनिर्द्रवलावदेयः शरावकेरवगजाकृयंत्रे ७४ ततो

519
1936

विदेयाः खलुपंचभावाः पृथक्पृथक्तैः शुभपंचगव्यैः दृषद्विदेयः खलुगंधकोसौ पुरेनात्रविचारनायं ७५ क्षौद्रस्य
खंडस्थपुटेविदेयस्ततः परंशुद्धतरंहिशुल्व मयूरकाभंमिदयेत्ताच्चतुताम्रकंशुद्धतमंवदंति ७६ यत्सेवितंचे
दितनोतिवांतिंगोदुग्धकेनैवविशोधयेत्तत् कृष्णामधुभ्यांपरिसेवयेद्वै ग्रीष्मेचशारदंचविहायतत्र ७७ तथाग्र्यां
तरे शुद्धांकपत्रप्ररसार्धलिप्तंद्विभागंधोचितदुधिकांबु क्षुतंततोभस्मपुटेदिनेकंतदाशुमत्कंसमुपैतिताम्र ७८
अथगुणाः कुष्ठंक्षयंज्वरकफंमरुच्छ्वासमकासांतिशोफान्दद्रूशूलोदरकृमिवमीपांडुमोहातिसारान् अशोगु
ल्मक्षयश्वासशिरोव्याधिमेहान्हिक्कंशुल्वंहरतिसततंवन्हियंधिकरोति ७० तथाग्र्येगुणः वन्हिप्रदीप
यतिनाशयतीहकुष्ठमशोसिपांडुमेहगदमशोफं अन्यांश्चदुस्तरगदान्विलासन्नूष्णतास्रमग्र्यत्
मचिरादनिहंतिशीघ्रं ८० अथपक्वदोषः पाकेनहीनंवमनंकरोतिविरेचनंतापमतोतिमूर्छा हंस्यायुरुच्चैस्त्रे
समोहकंपश्लथपाहमेहबलापहानि ८१ इतितास्रविधिः अथलोहविधिः लिख्यते कांततीक्ष्णंवाथमुंडंतथैव
त्रेधलोहंबुधिमंतोवदंति दिव्यमध्यंचाधमंसंदंतिग्राह्यंतस्मात्कांतलोहंभिषग्भिः ८२ कांतस्याहुःकीर्तद्रव्येष
रिक्षांपाकंयस्मिन्नपाककालेचदुग्धं धत्तेरम्यंपवेताकारमेवंद्येकेविदुर्नैवग्राह्यंयस्मान्मुंडभरिदोषान्वदंति
भूमौचकांतं कांताभावेतीक्ष्णलोहंचग्राह्यंतल्लोहंवैसम्यदुर्लंविधत्ते मूर्छत्यांज्यंसर्वथानैवग्राह्यंयस्मान्मुंडभ्र
रिदोषान्वदंति ८३ अपूर्वलोहदोषाः कथ्यंते गरल्कूष्मवांतिर्वायहातिदोषान्प्रवदंतिशोधके अथशोधन
भावकान्युदाहिधिनैकेनवदंतिसूरदः ८५ अथलोहमारणे आदौलोहविचूर्णंकृतदनुगोतायस्यभावोदिने
रात्रौचित्रपुटाश्चविंशतिमिताकुमीरघर्यंत्रेमुपे एवंत्रिफलाजलस्यकथिताभावाश्चषष्टीपुटाकृन्यायारस
भावनाश्चकथिताच्चाशोच्चवेद्येपुटाः ८६ वज्रीकोहलिनीगुडीद्विरजनीगुंजादुरंगीद्यनोनिर्गुंडीगरुडीकु
वेरकनकवन्हिश्चमंठामल्लताः ८७ हेमीहंसपदीतथामतलताभृंगंद्रवंतोदिनेरात्रौतद्रसकोपथक्पथ

गहौस्तेवमावा:पुरा: राजीतक्रयुतांसखल्वकतलेपिस्वादिनेकंदंडभावाश्चैवपुराम्बसमुकथितासर्वेम्बैवद्या
धिपै:६८ पश्चास्यकथिताभावादिनेमरिमिरावौसमपुराम्बसन्निगदितायंचैलकूमाभिधे पश्चाद्भावपुटाश्च
पंचसतंतपंचामृतानापुस्तचूर्णंचदशांशकंकदरदमुक्ताथनारीपय: ९० गोदुग्धंयदिचात्रयोपिसततंपी
स्वाचभावापुटपश्चादधसुपारदेनशुचिनागंधेनकन्यारस: तच्चूर्णंपरिमर्दयेद्दृढतरंसंपात्रयेत्संपुटंपश्चात्के
कलकन्यकाम्लुचिरसेभस्म स्नुयपात्रयेत् पश्चात्कलसन्निभंजलतरंशुद्धंलोहंभवदुष्मरेवृवराजलेपरिहृत
लोहकंत्युत्तमं ९१ तथाग्रंथांतरे वज्रकेहमहलिनीघृतवन्हिहेमीगुंजागुडीहिरजनीतुरंगदूर्वा: राज्याश्चतल्क
मिलितंतुलितक्रमेणतीक्ष्णरजोमतिमुपैतिपुटाभितप्त ९२ तथाग्रंथांतरे तीक्ष्णस्यचूर्णंसमंसूतगंधरसेन
समर्धभृंगकुमायो: पंकीकृतंकांस्यपुटांतरस्थंसूर्यातपेमत्युमुपैतिमंदु ९३ अथगुणा: लोहंमंडकज्ञल
संन्निभंतु भुक्तेसदायोरसराजयुक्तं तस्यैवदेहेनभवंतिरोगामतोपिकाम: पुनरेतिधाम ९३ अथग्रंथांतरे
लोहंजंतु विकारपांडुपवनक्षीणत्वपित्तामयस्थौल्याग्निग्रहणीज्वरार्तिकफंजिष्ठोफप्रमेहव्रणुत ३ गुल्महृद्
हविषापहंबलकरंकांताजनानंदकंसौख्यालविरसायनंमतिहरंदृष्ट्यंकांतिप्रदं ९४ आमवातहरंपुंसांपुते
पांडुमेहगदनाशनंनृज: दुष्टकुष्ठपलितास्त्रवातजित्स्याज्जरामृतिवलीविनाशात: ९५ तथान्ययथे कामला
कवलितस्तस्यय: पांडुपांडुरितदेहवान् रूपसंमदमुपैतिमानवोलोहमन्वहमहोलिहन्नभिषक् ९६ अ
थांतरे २ सशोफपांडुरुग्यकामलाभ्रमेहहाबीरहलीमकानि तत्केवललोहमिदंनिहंतिनिषेवितंत्थात्मवता
नरेण ९७ तथान्यत्व आयु:प्रदातावलवीर्यकर्तारोगापहंतामदनस्यकर्तो अय:समानंनहिकिंचिदन्य
द्रसायनंश्रेष्ठतमंवदंति ९८ पांडुरुग्यंक्षयंक्षपयतिक्षैण्यंक्षणात्कासनाशाय तिम्रमशाम्
यतिश्लेष्मामयान्त्यादति अर्शोगुल्मसमूलपीनसबमीश्वासभ्रमेहारुचिन्नीघ्रंनाशयतिप्रभूतगुणलोहो

521
1936

परमाहितं ९९॥ इतिलोहविधि: अथपूर्ववंगमेस्थालिरुच्यते द्विधापिवंग: कथित: रवनीजोमिश्रोशुद्धेशुचिबु
धिर्मद्दि: मिश्रेपिदोषाबहवोपिमंतियात्यरवनीजोयदिशुक्लकोमो १०० अथवंगदोष: वांतिघ्नोतिशुक्रनाशोथतापोव
गेदोषास्सूरय: संवदंति नानाशास्त्राण्याविलोक्योवबुध्यातेषांशुचिर्कीतियिष्यस्करवाय १ मूलंमत्रवंगेभस्मवंगेबहनं
जलेक्षरतोयेचवज्राकंदुग्धे ततक्षालयित्वाकंदस्यनीरेशुभेक्षालयेत्तमकंमलवारान् २ अथमारणं तप्तशुद्धंस्फुटं
सुपारदेनशुभदुग्धेनरवंदेद्गंधकेन दंडदंडेनचदार्डिमोद्भवेनरषितंमत्युमुपैतिरवेरग्नौ ३ अथग्रंथांतरे तालज्ञा
रवहलिनीविचूर्णितावंगपत्रंस्फुटंविशल्लेपिता श्लक्ष्णपादपरुक्षमत्वेपितापिंडमध्यगा: पाचितादिता ४ अन्य
च्च नयनाश्रवणास्याभियुग्मंशुचिवंगेशुचिरवेरधोभ्रस्थे अथमत्युमुपैतियामयुग्मंघर्षितंलोहजदविणासु
वन्हौ ५ वंगभस्मसमंतालकंपुन: कांजिकेनपरिमर्दयेद्दृढं संपुटे: शुचिमतिगंजाद्वयेपाचयेच्चबकुलादिषदि
ने ६ तत्पुनर्दग्धमकांशतालकंकांजिकेनपरिमर्द्यपाचयेत् एवषोडशपुटैर्गंजाद्वयेवंगकोननिरुच्छतांव्रजेत्
७ अथगुणा: सकलमेहसमीरणानाशकृत्भ्रमकपक्षयपांडुविनाशन: श्वसनशूलयकृद्धमनाग्निवृद्धिकर
मेवनिहंतिसुवंगक: ८ तथाग्रंथांतरे वायुरुग्मिमेहरुजंचपांडुकासक्षयंवह्निकृतंचमाद्यंतिक्तंतथाभेदकरंनि
हंतिवंगंनराणांकुरुतेचिरायु: ९ तथाग्रंथांतरे आयुष्प्रदातावलवीर्यकर्तारोगापहंतामदनस्यकर्तो वंगेनतु
ल्यंनचकिंचिदन्यद्रसायनंश्रेष्ठतमंनराणां १० वत्सादीपनपाचनंरुचिकरंश्लाकरंशीतलंसौंदर्यैकविवर्ध
नंह्रतजरंनीरागताकारणं धातुस्थैर्यकरंक्षयक्षयकरंसर्वप्रमेहापहंवंगंभक्षयतोनरस्यजभवेत्स्वप्नेपिशुक्रक्ष
य: ११ अथापक्वदोषा: पाकेनहीन: खलुवंगकोसोकुष्ठानिगुल्मानिमहोतिरोगात् पांडुप्रमेहापचितानशो
बलापहारंकुरुतेनराणां १२ अथवंगोत्थरविधिर्लिख्यते चतुर्विभागामृतवंगकस्याप्येकोविभागोमृतपार
दस्य भागद्वयंवैमृततालकस्यत्वेकोविभागोमृतताररकस्य १३ सर्वस्यचूर्णंसहकांजिकेनविमर्दयेत्संप

रिपाचयेत्तत् शरावकेवासरतः सुदन्नोवंगेश्वरः स्याच्छराजाकार्यत्रे १५ अथगुणाः भ्रमतमकफेवाम्वासशू
येवाविषरुधिरककीलेवातपित्तश्रमहृ ज्वरग्रहणिसशूलकुष्ठपाडुत्वर्शोयेवहुगदवतिद्यास्तारम्यवंगेश्वरोसौ
१५ इतिवंगेश्वरः अथनागविधिः पूर्वेनागाश्रितदोषाकथ्यते भुजंगमेहकथितान्वदोषोवांतिश्चतायोथवि
धायबुध्या तछोधनंसंपदिकीर्तयिष्यछोधनेदोषविवर्जितस्यात् १६ फलत्रिकंजकषायवकुमारीरस
वाकरिवरसलिलवागालयेत्ससवारान् खदिरदहनतप्तलोहपात्रोल्लिंतस्यात्तदनुसंपदिनागोजायते
शुद्धिभावः अथमारणं भुजगस्यवहिशुद्धरवपरेहिगुणशुद्धमनः शिलयासह सदृढकिंभुककारुसुद्ध
र्विणासदिमत्युमुपैतिविद्यार्षितं १८ रेषछिलानागलतारसनसाधविमर्घवपुनः पुनश्च एवहिद्वात्रिंशपु
टैः शरावेनिरुच्छतायातिभुजंगमोपि १९ तथान्यप्रकारः अश्वक्षचिचाल्वकचूर्णभागश्चत्वारएवसुभु
जंगमस्यएकोविगादृदस्वपरंवमंचालयेद्गोहजदविणार्गो २० एकेनयामेनवियातिसर्पः संभस्मतानत्र
अविचारणीय तुल्यामनोल्वाचसभस्मसार्धसमर्दयेत्कांजिककेनसार्धं २१ शरावकेः संपरिपाचयेत्तत्
पुनर्दृशाश्रीथमनशिलाच्च पुनः संपरिपाचयेत्तन्निरुच्छतांषष्टिपुटैर्दृशेच्च २२ अथगुणाः क्षयपवन
विकारगुल्मपांडुमयंकुष्ठमकमिकफशूलमेहकासामयेषु ग्रहणिगुदशूदवनस्वन्नोप्रशस्तः सुसविधि
कृतनागः कामकाशुद्दाति २३ अन्यग्रंथे नागोहितागशतुल्यदलददातिव्याधीश्चनानुयातिन्नी
वितमातनोति वायुक्रमीनाधिनिहंतिसर्वतक्रमेवरुष्यंचपितकरमाशुमर्तानिहंति २४ अथापशुदा
षः कुष्ठनिगुल्मारुचिपांडुरोगान्क्षयंकफरक्तविकारकछं ज्वरास्रशूलभंगदृदरघ्नेनागस्यपक्वंकुरुतेजराणा २५
इतिनागमरणंअथनागस्यरविधिः मृतभुजगमचूर्णंपलद्वयंदरदशुद्धरसंकुपलंतथा पलचतुर्थविभाग
मनः शिलासंकचूर्णंसमोमलगंधकः २६ तदनुनिवुरसेनविमर्दयेद्गजपुटपुटितोदृदसपुट वनशिला

523
1936

भियुतेदिवमेकतोभुजगभोननुनागपतिर्भवेत २७ अथगुणः योनागराजंरजनींविरामेतांबूलपत्रैस्यहसेव
येच्च वल्लुद्वयंषिप्यस्यकायुतंवरस्त्रीणांसहस्रेणनतस्मिंमति २८ अथग्रंथांतरे अतिमेहरुजंसकंमूलबागुण
रोगंचसमीरणंभ्रमोवाम्वसनक्षयपांडुभेदवन्हीनभुजंगेंद्रसततंनिहंतिशीघ्रं २९ इतिनागेश्वरविधिः अथसा
रमारणं अद्वितीयेभुजंगारेकथितांभिषजांवर शोधनंकीर्तयिष्येहमारस्यविषकंदर ३० कांस्यछांभरतंकंतल
तथैवमूलंपश्चात्कांजिकेक्षिपेद्दुग्धान्युग्मान्यरपत्राणिवन्हौमुहुर्भान्येवंसंभवेयुस्तदानीं ३१ अथमारणं
आरस्यपत्राणिविलेपयेद्यस्यदुग्धनवगंधकंनसमंजगाद्भसुदृढंगवेः पुटद्वयंनापिभवेत्सभस्म ३२ अ
थगुणः सकलवायुरुजंगुदजारुजंयहणिकांकफपांडुभवांरुजं श्वसनकामलशूलभवांरुजंहरतिभस्मत
दारकसंभवं ३३ अपक्वदोषः विविधरोगचयंकुरुतेभमंदरुजंत्यतिमेहरुजांगणं विविधतापकमातनुतेत
नोल्पमतसमारकमाशुहिमद्युद ३४ कनकतारकताम्रकतीक्ष्णकन्नभुजंगममारकमेवच इतिवन्यंत्यपि
धातुगणेबुधाः सकलशास्त्रमतेप्यतिविस्तरात् ३५ इतिधातुसंख्या अथसप्तधातुनाशुरुपतिप्ता स्त्रेणक
पोतकंताभंआरमेवसदाभवेत् शुल्वमयूरकंताभंतारवंगोसमुज्वलो ३६ रुक्षसर्पनिभंनागंतीक्ष्णकंकज्ञाल
प्रभं तदाशुधंविजानीयाद्गतिभीतिविवर्जितं ३७ इतत्संवयदानस्यान्युटानालसमाचरेत् सेवनस्यप्रमाणंच
कथयिष्यहितक्षिणः ३८ अथसेवनमानं वल्लद्वंकनकंचकनकमितरूप्यंचसुल्वंतथातीक्ष्णवंगभुजगमा
रनिचयोवल्लुमात्रवल्लुन्मितः तत्तुल्यासकभिषग्जनैर्निगदितास्तोद्रंचकर्षोन्मितंसेव्यंसंपरिहाय यौक्ष्मा
रदौताम्रकुसेव्यनरः ३९ इतिरसमुक्तावल्यांसप्तधातुनामारणं अथधातुभिधातुमारणं तालनव
गंदरदंनतीक्ष्णनागंनहमचिल्लयान्वनागं शुल्वंतथागंधवरणंनित्यंतारंचमाक्षीकवरंयाद्दन्यात् ४०
तथान्यप्रकारः हयनरवगजदंतमाहिषशृंगमूलंअजनरक्षशकंवैमेषशृंगंप्रयुक्तंमधुपलगुडगुंजाठंकणं

भेदेतेलमितिपड्समकोगः सर्वलोहमलित्वं ३९ इतिजीवनप्रकारः अथउपधातुसंस्याशोधनमारणेलिख्यते नीलांज
नंमाक्षिकवुष्कतालंशिलाभ्रकोवारसकंचसत्त वदंतिनिस्यंकिलचोपधातुनतछोधनंसंपरिकीर्तयेत्ये ४० नीलांजनं
गाढलरविचूर्ण्यजंबीरतोयेनविभायेत्तत तीव्रातपेत्थैकदिनंसुमृदुंभवेत्सुकार्यंषथ्ययोजनीयं ४१ इतिनिलांजनशुद्धिः
अथहेममाक्षिकशोधनंमारणं तत्रयोर्विभागाशुभमाक्षिकस्यैकोविभागोशुभसेंधवस्य तन्मातुलिंगस्यरसस्यभा
वोयद्वासजंबीररसस्यभावः सुरवपरेलोहजदर्विणाग्नोसंचालयेद्धयतिश्यमंदं ४२ तस्यपरेरक्तिमनायदास्या
तदासुशुधारवलुहेममाक्षी अथमारणं पिष्टीकुलित्थस्यकषायकेनतक्रेणवाजेनहिमूत्रकेन संचालयेद्वयप
तिःक्रमात्तन्मृतिव्रजेत्सुंदरहेममाक्षे ४२ तथामारणास्यायप्रकारः हेममाक्षिकविचूर्णकन्यसेत्स्वपरेवह्नलनि
बुजैःदृवैः चालयेत्तदनुलोहदर्विणारवपरेतसिंचयामकद्वयं ४३ समृतायदिसुरक्तताभवेत्पिपालीमधुयु
क्तान्निकर्षोका सवितादहुलपांडुकामलोवातपित्तकहलीकमेजयेत् ४५ अथग्रंथांतरेगुणाः विविधपांडुगो
दानभ्रमकक्षयंश्वसनकंचजपेन्मृतमाक्षिकं इतिस्वर्णमाक्षिकमारणं अथतारमाक्षिकशोधनं ककोटिकाभि
किलमेषशृंगीरसेभ्यजबीररसेदिनैकं सभावयेदातपकेमुनीद्रतदाशुशुध्यामनुतारमाक्षी इतितारमाक्षिकशोध
नं अथतुत्थकशुधिः कपोतमार्जारपुरीषसार्धविमर्दयेदुत्थकमेवगाढं दशांशकंटकणमेवदत्वासंपाचयेत्स
पुटकेक्षणैकांपथ्यात्सुधाभ्रमर्दयेत्संपाचयेत्तन्मधुनाविमर्द्य क्षणंविदेयश्चदिरण्यरेतापुटेपुटेत्थुत्थकमे
वंशुध्यं इतिनुत्थकशुधिः अथतालशुधिः दोलायंत्रेकांजिकेशुधंतेलकूष्मांडकेवंवराया : कषाययामंयाम
पाचयेत्तालचूर्णंपथ्याछुधेकार्यकेयोजनीयंइतितालशुधिः अथहरितालमारणं सूक्ष्मविचूर्णंशुचितालं
संभावयेद्दिनंशतिवासरांश्च अश्वत्थतायैः शुचिरवल्वमध्येधृत्वाविधेयोदडगोलकोपि अश्वत्थभृत्याद्रभृते
चभांड्यसत्तलोगोलकरंवमंदंसंपूर्यभृत्याथशरावकेणनिरुध्यमुच्चैश्चगजाहयंत्रे सहरलवन्योत्थलसं ॥६॥

525
1936

सुतेवेमतिंयामचतुष्टयेननिर्धूमभेवंयदितसलोहेमुंचेत्सुशुद्धंशुभशुक्लवर्णं अथान्यप्रकारः एकोविभागोशुचितालरजे
चूर्णेभागद्वयंसुसुंदरधूमसारः मध्येविमुंचेच्छुभतालचूर्णंतदपरीमीनन्धूमसारः प्रपूरयेन्मृदिकयाथभांडेशरावकं
णेवततोनिरुध्यात् विमुंचत्यल्याचहिरण्यरतादहेयोगयाभचतुष्टयंच एतैःप्रकारैर्मितमेतितालंनिर्धूममेवंकिलकशुक्ल
वर्णं अथान्यप्रकारः शुत्यंतालचूर्णंविधायकन्याकूष्मांडजद्रवैः दध्नाविभावितंशुष्कंगोलंहत्वानिधापयेद्दृढिकायांवटु
क्षारपूर्णोयांचषडंगुलं क्षारेणाछाद्यचपुनर्लोहपात्रेनिधापयेत् पुनः क्षारेणचाकंठंपूरयित्वाकमाग्निना हतंविंद्या
द्दहरात्न्योभस्मस्याचूर्णसंनिभं समितंतंदुलोन्मानंवातरक्तज्वरव्रणत् अथगुणा अशीतिवातानकफपित्तमे
हानकुष्ठंचमहंचगुदामयंच निहंतिवल्लाधेमितंचतालंषड्व्यारवंडेनसमंचभुक्तं अथअशुद्धदोषाः अशुद्धतालंरक्त
सुपीतवर्णंमधुमंकेवातचयंचपित्तं पंगुत्वकुष्ठेतनुतेतनोचेद्देहस्यनाशोत्रकरोतिसद्यः इतिहरितालमारणं अथ
तालकसत्वप्रकारः मेलकंतालकंशुद्धतत्समंटंकणंभवेत् मर्दयेन्मोषिकाक्षीरैः कूष्मांडद्रवतःपुनः कन्यातिंबुक
नीरेणवज्रकंपयसातथा वातारितैलसंयुक्तंमर्दयेत्सकलंदिवा वटकान्कारयेत्यश्चात्तन्मध्याज्येनसमन्वितान् का
चकूप्यांविनिक्षिप्यलेपयेन्मृत्तलकंदृढं वालुकायंत्रगंकुर्यात्यचेद्दितचतुष्टयं सत्वंकुलिंगसंकाशमूर्ध्वलगतिनाम्न
था वातरक्तेतिदुःसाध्येसमितंतंदुलोन्मितं दद्याच्चूर्णकल्पस्यचपथ्यार्थंघृतसंयुक्तं हिसप्तदिवसैः कांतिर्जायते
रोगवर्जितः इतितालकसत्वं अथतालकेश्वरः अशीशवधपट्टलानिविमलोतालोथगंधोरसोमष्णः साद्धपल
विचूर्णंसकलंस्यादित्यदुग्धेनच संमर्द्यवविधायगोलकवरंदार्वेनयुक्तेन्यसेद्भृंकिशुष्कभूतिकाधकभृतेभांड
कंपात्रेचिते तद्गोलंपरिसन्यसेद्दविदलैपश्चाच्चभृत्याभृशंभाडंसपरिपूरयेदनलकोद्वान्विंशायामानस्थ ए
तैसंविधिभिः समुज्वलनरः श्रीतालकेशोभवेनिर्धूमायदिभुक्लवर्णकयुक्तः शुद्धतदासोवदेत् अथगुणः पंच
प्रकंजनकुज्वंतांगलगदंसंधिस्थवातंकफंहरस्त्रंचकटिस्थवातंत्रिवयंपृष्टिस्थवातभ्रमं पांडुपित्तक्षतक्षय
यदंश्वासंचकासंतथामहद्दुर्विषशोकरोगत्रिवयंश्रीतालकेशोजयेत् अन्यच्चबलवातकपित्तकफोद्भवान्

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

बहुगदान्भ्रममेहगुल्मयहान् गरलकुष्ठक्षतक्षयगुल्मकृमिमोहाननुतालपतिर्जयेत् अथताजकोश्वरसेवनविधिः
तंदुलत्रयमितः प्रसेव्यतेमुष्टिकापरियुतोयषट्कैः शुद्धतालकपतिम्यभुज्यतेत्तोदनंसुरभिदुग्धसंकृतं तृतिता
लकेश्वरविधिः अथमनःशिलाशुद्धि अजायाश्चमूत्रेपुरापाचयेद्धेमनोद्वान्यहेतालकायत्रवर्ष्यो तदापाचयेत्तस
यत्रेक्षणेकक्षशुद्धाम्रभेसर्वकार्येप्रयुज्य अथरसकशुद्धि पुंसांचमूत्रेरसकस्यचूर्णंगोमूत्रयेससपचेद्दिनानि
संदोलकायंत्रवरेशुद्धंसंयोजनीयंसकलेतकार्ये तृतिरसकशुद्धिः अथाभ्रकमारणं पूर्वंअभ्रकसंरक्षालिख्य
ते अभ्रंसंकथितंवदुविधमथोश्वेतंचकृष्णंतथापीतंशुभ्रमथोविभिद्यसुधियाश्वेतंचविप्राभिधं कृष्णंक्षत्रियसं
ज्ञंपीतगगनंवैश्यंचधूम्रंतथाशूद्रंसंगदितंभिषग्वरगणैर्ग्रंथाणवज्ञानिभिः श्वेताभ्रकंरूक्षमथोवदंतिकृष्णाभ्र
केजांबुनदसुवेद्याः विच्छिन्नवर्णंत्वमथोवदंतिनिरर्थकंधूम्रसमानकाभ्रं अथाभ्रकदोषाः गगनंगरलाख्
दोषकेभिषजः संप्रवदंतिमानिनः अथतस्यविशुद्धिमारणंकथयिष्येविधिनैकवर्त्मना अथमारणविधिः उत्तूरव
लेरवंडितकृष्णकाभ्रमुष्णांक्षिपेत्कांजिकरूववेद्यः पिष्वाशिलायांचपुनः पुनश्चान्यसेत्सुतंतेकिलसमवाप्तान्
पश्चाद्गंडमुरवेनिबध्यरुचिरंवस्त्रंजलैः पूरयेत् तद्दीहित्वचयासमंहृदतरंसमंहृयेदुस्तकैः यत्तद्घधाद्यधःप
तेच्छुभतरंजातंवधान्याधकंपश्चाच्छुधशिलातलेहृदतरंसमंहृनीयंतदा वज्राकंडवदुग्धधेनुसलिलैर्वात्क्षीरु
दंतीबला व्याघ्रीचित्रकशाल्मलीवलवराकृष्णांडिकाद्राडिमी जातीगोक्षुरशंखपुष्पलतिकामेघामृतावर्वरी द्रा
क्षामूलकाराक्षसीतुलसीकामुंडीविशालामदा गोजिव्हासलिलैर्विशालति काश्च- त्रगंधाजजशतपुष्पात
पनोद्भवैश्वरःसकैः संवेष्ट्यैहुद्यराट् रात्रौसंपरिपाचयेद्भजपुटैः सर्वेववारान्यथक् न्यग्रोधस्यजटारसस्यसत
तंकेशशतोयुः स्यच्च भावाभ्यैवपुटाश्चविंशतिमिताश्चण्डाकपित्थस्यबेचिण्याः फलकाद्वैश्वसलिलैः श्री
मत्पुटैर्नान्वितैः पश्चाच्चिंचुरसस्यधेनुपयसः संमिश्रगोऽस्मच्चदधुः खडघृतस्यरम्यमधुनावाराश्चपंचादश

७॥

527
1936

पश्चाच्चंद्रिकयाभिवर्जितमथाभ्रंवैसुशुद्धंभवेद्भक्रंरम्यतरंसुसेव्यमवनीशानांगणेसद्वरा अथगुणाःलिख्यंते शुद्धाभ्रं
ननुवृष्यंकद्रयमितंकृष्णामधुभ्यांयुतंमेहश्वासविषंचकुष्ठमतुलंवातांश्चपित्तानुकफान् कासाक्षीणक्षतक्षयग्रहणी
कापांडुभ्रमकामलं गुल्माद्यंत्वयथानुपानविधिनामृत्युंचजेजीयते अथग्रंथांतरेगुणाः मृताभ्रंकंकामबलप्रदंचविषं
मरुद्भूलभगंदराद्यं मेहभ्रमंपित्तकफंचकासक्षयंनिहंत्येवयथाचुपानात् अथापकदोषः चंद्रिकाभियुतंभ्रकं
यद्वाजीवितंझटितिप्रणाशायते व्याघ्रीमद्दवचोदचोदरस्थितवातनोवितनुतेगदान्बहून् अथग्रंथांतरे श्लोकौ
षंधेपुटैस्तोकैरभ्रंकैस्तथा यथाव्याघ्रस्यरम्णेवपंचत्वमुपजायते इत्यभ्रकविधिः अथमुक्ताशोधनं तुरंगी
किलाक्वान्वितेदोलकेवैसुभेपाचयेन्मौक्तिकंचूर्णमेवं दिनंकंविदेयोपिवह्निश्चमंदंसुभेकार्येकेयोजनीयंतलश्च अथ
गंधकशोधनं शुभेधनुदुग्धान्वितेपात्रकेवेद्रदापनीयंसुवस्त्रंभिषग्भिः तस्तस्यसगंधंन्यसेद्रस्यमध्येतदाधः यते
दुग्धमध्येसुशुद्धः अथगंधकगुणः पवनपित्तकफान्विषकामलीनसकलकुष्ठगदान्सुचिंगंधकान् हरतिनिस्क
मितोपयसान्वितोमदनऋधिकरोनयनातिहृद्य ग्रंथांतरे मोचाफलंतत्वग्धापचित्रकेनवहावल्ल आटरूषकपाय
णक्षयकासान्जयदद्भुतं मदानलत्वंजयतित्रिफलाक्वाथसंयुतः सकलान्रोगान्हंतिसुगंधकः तैलाम्लवर्जेयेत्यु
क्तंपथ्ययोश्चगालिमिश्रान्दुग्धकं आज्यमाषचतंदद्याद्दुधकेनुभिषग्वरैः एवंकुष्ठंकरोतिनाशंविषमंगारि
सौख्यंचरूपंचबलंतथौजः भुक्तंहंत्येवकरोतिकिंतु इतिगंधशुद्धिः अथसोमलशुद्धिः घननादरसान्वितं
चमद्यैः परिपाच्यः किमम्लदोलकाद्धर्यंते शुभवह्नियोदिनंचमंदंपरिदेयः परिजायतेसुशुद्धः इतिसोमलशुद्धिः
इतिरसमुक्तावलिसमाप्तः ग्रंथसमाप्तः ॥ ॥शके१७३१ शुक्लआश्विनशु० पुणेग्रामेजयरामशास्त्रिणा
क्रयकीतमिदंपुस्तकं ॥ ॥ ॥ ॥ ८ ॥ ॥ ८ ॥ ॥ ॥